

*Швець Н. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі**Швець О. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СТІВЕНА КІНГА «11/22/63»)

Анотація. У статті досліджено лінгвокультурні особливості перекладу прецедентних феноменів у романі Стівена Кінга «11/22/63», зокрема в аспекті їх адаптації для україномовного читача. Прецедентні феномени – як-от історичні події, культурні алюзії, імена, цитати та міжтекстуальні відсилання – виступають носіями колективної пам'яті та засобами формування інтертекстуального простору. Їх переклад становить виклик, що потребує глибокого розуміння не лише мови, а й культурних кодів. Автори акцентують на актуальності теми в контексті зростання інтересу до крос-культурної комунікації та ідентичності, аналізуючи, як перекладач Олександр Красюк передає ці одиниці в українському перекладі роману.

У статті проаналізовано різні типи прецедентних феноменів – історичні (вбивство Кеннеді, Лі Гарві Освальд, Холодна війна), культурні (американська музика 1950–60-х, попкультура), міжтекстуальні (відсилання до творів Кінга та інших авторів), а також соціальні (сегрегація, родинне насильство) – та оцінено ефективність їх відтворення. Автори роблять висновок, що переклад здебільшого зберігає семантичну й культурну глибину оригіналу, однак у випадках культурної асиметрії часто потребує додаткового контексту чи пояснень. Перекладач застосовує стратегії транслітерації, описового перекладу, збереження оригінальних назв та семантичної адаптації.

Дослідження підкреслює важливість перекладацьких рішень для збереження когнітивної насиченості тексту й культурної автентичності в міжмовній комунікації. Окрема увага приділяється тому, як переклад впливає на рецепцію тексту цільовою аудиторією. Стаття має міждисциплінарний характер, поєднуючи методи перекладознавства, культурології та лінгвістики. Запропоновані спостереження можуть бути корисними для дослідників художнього перекладу, перекладачів-практиків і викладачів перекладацьких дисциплін.

Ключові слова: прецедентні феномени, лінгвокультурна адаптація, переклад художнього тексту, культурна прецедентність, Стівен Кінг.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві особливу увагу привертають прецедентні феномени як одиниці, що акумулюють у собі значний лінгвокультурний потенціал. Вони слугують не лише маркерами колективної пам'яті, а й ефективним засобом формування інтертекстуального простору. У худож-

ній прозі прецедентні одиниці – імена, цитати, назви пісень, фільмів, алюзії на реальні історичні події чи постаті – відіграють важливу роль у структуруванні культурного коду тексту. Їх адекватне відтворення у перекладі становить складне завдання, яке вимагає від перекладача не лише мовної компетенції, а й глибокого знання культурних контекстів.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом до вивчення лінгвокультурних особливостей перекладу художніх текстів, зокрема в контексті глобалізації культурного обміну. Прецедентні феномени як складова мовної картини світу відображають глибинні культурні коди нації та є важливими елементами національної ідентичності. Їх переклад вимагає не буквального відтворення, а осмисленої адаптації, що враховує культурну специфіку мови-реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прецедентних феноменів активно досліджується в межах сучасної лінгвістики, перекладознавства та культурології. Зокрема, чимало науковців розглядають ці одиниці як носії культурної інформації, що відображають ментальні й соціокультурні настанови мовної спільноти. У праці М. Брик [1] прецедентні феномени розглядаються як ключовий засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. О. Назаренко та С. Лазаренко [2] аналізують функціонування прецедентних феноменів у творчості Ліни Костенко, виокремлюючи їх естетичне та когнітивне навантаження, що сприяє глибшій інтерпретації поетичного тексту. О. Г. Пешкова [3] досліджує прецедентні феномени в англо-українському перекладі науково-популярних текстів, зосереджуючись на мовній грі та її трансформації в умовах культурного зсуву. У дисертації Г. В. Тащенко [4] запропоновано лінгвокогнітивний підхід до аналізу прецедентних імен у художньому дискурсі. Т. Соловйова [5] подає типологію та прагматику прецедентних феноменів в українському політичному дискурсі 2014–2019 рр., що демонструє їхню релевантність не лише в художніх, а й у публіцистичних та суспільно важливих контекстах. Цінний внесок у вивчення прецедентних одиниць у медіапросторі здійснила О. Левко [6], яка проаналізувала їх роль у створенні комунікативної стратегії дискредитації в українських релігійних медіа. У новітніх дослідженнях також звертається увага на трансформацію прецедентних імен у сучасному гумористичному дискурсі (Л. Шевчук [7]).

Загалом, окреслені праці засвідчують науковий інтерес до прецедентних феноменів як до лінгвокультурного інструменту, однак переклад таких одиниць у художній прозі, зокрема у жанрі історичної фантастики (як у романі «11/22/63» Стівена Кінга), ще недостатньо висвітлений. Це й зумовлює потребу в системному аналізі перекладацьких стратегій, які забезпечують збереження культурної пам'яті й когнітивної глибини тексту в іншомовному середовищі.

Метою статті є виявлення та аналіз лінгвокультурних особливостей перекладу прецедентних феноменів у романі Стівена Кінга «11/22/63», а також оцінка ефективності перекладацьких стратегій, застосованих в українському перекладі твору, здійсненому Олександром Красюком [8], з урахуванням культурного контексту і рецептивних очікувань україномовного читача.

Виклад основного матеріалу. За Жанною Колоїз, прецедентні феномени ідентифікуємо як ядерні елементи культурного простору, які репрезентують ментальність національної лінгвокультурної спільноти як результат знань та уявлень носіїв певної мови різних поколінь. На думку мовознавиці, прецедентні феномени є зразками когнітивної обробки дійсності, що мають істотні зв'язки з фундаментальними ціннісними орієнтаціями тієї чи іншої лінгвокультури, актуалізують ту чи іншу культурно значущу інформацію [9, с. 142].

У романі Стівена Кінга «11/22/63» [10] прецедентні феномени відіграють важливу роль, оскільки твір глибоко занурений у культурний, історичний і соціальний контекст США кінця 1950-х – початку 1960-х років, а також зачіпає універсальні теми, які резонують із читачами. Прецедентні феномени в романі можна розглядати як відсилання до реальних історичних подій, культурних символів, літературних алюзій, а також елементів, що відображають американську культуру того часу.

Переклад художнього тексту передбачає створення картини світу, що була б максимально наближеною до картини світу оригіналу та розкрила б національні особливості вихідної культури без шкоди для розуміння в результаті культурної асиметрії [4, с. 102].

На думку Ганни Ташенко, складнощі для перекладача виникають, коли він стикається з необхідністю передати феномени, які функціонуватимуть як прецедентні лише в рамках окремих націй/соціальних груп. Непорозуміння при взаємодії різних лінгвокультур виникають через розбіжності у ментальності носіїв двох різних концептуальних картин світу, що призводить до відсутності вербального закріплення відповідного смислу або цілковитої його відсутності [4, с. 86].

Аналіз перекладу прецедентних феноменів із роману Стівена Кінга «11/22/63» на українську мову вимагає розгляду того, як культурні, історичні, літературні та соціальні елементи, що є значущими в американському контексті, адаптуються для україномовного читача. Переклад таких феноменів є складним завданням, оскільки вони часто мають глибоко вкорінений культурний контекст, який може бути незнайомим або потребувати додаткового пояснення для іншомовної аудиторії. Український переклад роману, виконаний Олександром Красюком і виданий «Клубом Сімейного Дозвілля» у 2012 році, демонструє кілька стратегій адаптації.

1. Історичні прецедентні феномени.

Вбивство Джона Ф. Кеннеді (22 листопада 1963 року):

Оригінал: У романі ця подія є центральною і згадується як «the Kennedy assassination», що є знаковою фразою для американців, асоціюючись із національною травмою.

Переклад: В українському перекладі використовується прямий відповідник – «вбивство Кеннеді». Ця фраза зберігає історичну точність і є впізнаваною для україномовних читачів, оскільки подія має глобальне значення. Перекладач не вдається до пояснень чи приміток, оскільки контекст роману достатньо розкриває значення. Переклад є буквальним, але ефективним, оскільки подія відома в Україні завдяки історичним і медійним згадкам. Проблема могла б виникнути, якби читач не мав базового знання про Кеннеді, але роман надає достатньо деталей, щоб зробити феномен зрозумілим.

Лі Харві Освальд:

Оригінал: Ім'я «Lee Harvey Oswald» є прецедентним феноменом, оскільки асоціюється з конкретною історичною постаттю, відомою в американському контексті.

Переклад: В українському перекладі ім'я транслітерується як «Лі Гарві Освальд» відповідно до норм української транслітерації. Це дозволяє зберегти впізнаваність особи. Транслітерація є стандартним підходом для історичних постатей. Однак для україномовного читача, менш знайомого з деталями справи Кеннеді, ім'я Освальда може бути менш прецедентним, ніж для американців. Роман компенсує це детальним описом його життя, що робить переклад достатньо ефективним без потреби в додаткових поясненнях.

Холодна війна та Кубинська ракетна криза:

Оригінал: У романі згадуються терміни на кшталт «Cold War» і «Cuban Missile Crisis», які є знаковими для американської аудиторії.

Переклад: У перекладі використано «Холодна війна» та «Кубинська ракетна криза». Ці терміни є усталеними в українській мові та історичній літературі, тому переклад не втрачає прецедентності. Переклад є прямим і точним, оскільки ці терміни мають аналогічне значення в українському контексті через спільну історію холодної війни, в якій Україна була частиною СРСР. Перекладач успішно передає глобальний характер цих феноменів.

Расова сегрегація:

Оригінал: У романі згадуються терміни на кшталт «segregation», «Jim Crow laws» і конкретні прояви расизму, які є прецедентними для американської культури.

Переклад: У перекладі використано «сегрегація» та пояснення контексту через описи в тексті. Наприклад, «закони Джима Кроу» збережено як власну назву з транслітерацією («Джим Кроу»), але контекст роману допомагає зрозуміти їх значення. Переклад цього феномену є складнішим, оскільки «закони Джима Кроу» не мають прямого еквівалента в українській культурі. Перекладач покладається на описовість роману, щоб передати значення, що є ефективним, але може вимагати від читача додаткових знань про історію США. У деяких випадках примітки могли б допомогти, але їх відсутність не критично заважає розумінню.

2. Культурні прецедентні феномени.

Музичні хіти та попкультура 1950–1960-х:

Оригінал: У романі згадуються конкретні пісні, виконавці (наприклад, Buddy Holly, Elvis Presley) і культурні реалії, як-от «jukebox» (музичний автомат).

Переклад: Назви пісень і виконавців транслітеруються (наприклад, «Бадді Голлі», «Елвіс Преслі»), а «jukebox» перекладено як «музичний автомат». У деяких випадках назви пісень залишаються в оригіналі з поясненням у тексті (наприклад, через опис атмосфери). Транслітерація імен і назв є доречною,

оскільки багато американських виконавців 1950–1960-х відомі в Україні. Термін «музичний автомат» є точним, але може здаватися менш атмосферним, ніж оригінальний «jukebox», який має культурну специфіку. Для україномовного читача ці феномени частково втрачають прецедентність через меншу вкоріненість у локальній культурі, але Кінг у тексті дає достатньо контексту, щоб зробити їх зрозумілими.

Вінтажні кафе та мода:

Оригінал: Описи «diner» (придорожнє кафе) і моди (наприклад, «fedora hats», «sunny smiles») є прецедентними для американської культури.

Переклад: «Diner» перекладено як «закусочна» або «придорожнє кафе», а описи моди передаються описово (наприклад, «капелюхи-федори» чи «яскраві сукні»). Фраза «sunny smiles» перекладена як «променисті усмішки», що зберігає образність. Переклад цих феноменів є успішним, оскільки використовує нейтральні, але точні відповідники, які зрозумілі українському читачу. Проте такі елементи, як «diner», втрачають частину своєї культурної специфіки, оскільки в Україні немає прямого аналога американських придорожніх кафе 1950-х. Описовість тексту компенсує це, але повна прецедентність для україномовного читача може бути менш вираженою.

3. Літературні та міжтекстові прецедентні феномени.

Відсилання до «Воно» (It):

Оригінал: У романі є епізод у Деррі, де згадуються персонажі з «Воно» (Beverly Marsh, Richie Tozier), що є прецедентним феноменом для читачів Кінга.

Переклад: Імена персонажів транслітеруються як «Беве́рлі Марш» і «Рі́чі Тозіє́р», а назва міста «Derry» передається як «Деррі». Переклад зберігає зв'язок із «Воно» (в українському перекладі цього роману також використано «Деррі»). Для читачів, знайомих із творчістю Кінга, ці відсилання зберігають прецедентність, оскільки переклад є послідовним із попередніми українськими перекладами. Однак для читачів, які не читали «Воно», ці імена можуть залишитися просто іменами без додаткового значення. Перекладач не додає приміток, покладаючись на контекст роману.

Кроляча нора:

Оригінал: Термін «rabbit hole» відсилає до «Аліси в країні чудес» і є прецедентним у англomовній культурі.

Переклад: Перекладено як «кроляча нора», що є прямим відповідником і зберігає алюзію на твір Льюїса Керрола. Переклад є точним і ефективним, оскільки «Аліса в країні чудес» добре відома в Україні, а «кроляча нора» є усталеним виразом. Прецедентність зберігається повністю, оскільки алюзія зрозуміла україномовному читачу.

Ефект метелика:

Оригінал: «Butterfly effect» – науково-фантастичний термін, популяризований у попкультурі.

Переклад: Перекладено як «ефект метелика», що є усталеним терміном в українській мові. Переклад зберігає прецедентність, оскільки термін відомий в Україні завдяки науковій фантастиці та попкультурі. Контекст роману підсилює розуміння цього феномену.

4. Соціальні та психологічні прецедентні феномени.

Травма Гаррі Даннінга:

Оригінал: Історія Гаррі Даннінга є універсальною людською трагедією, яка не прив'язана до конкретної культури, але має прецедентний характер через емоційний вплив.

Переклад: Ім'я «Harry Dunning» транслітерується як «Гаррі Даннінг», а опис його трагедії передається буквально з урахуванням емоційної глибини. Переклад зберігає універсальну прецедентність цієї історії, оскільки тема сімейного насильства є зрозумілою в будь-якій культурі. Емоційна сила тексту не втрачається в перекладі.

Опір минулого:

Оригінал: Фраза «the past is obdurate» (минуле чинить опір) є авторським феноменом Кінга, що підсилює філософську тему роману.

Переклад: Перекладено як «минуле вперте» або «минуле чинить опір» залежно від контексту. Переклад точно передає ідею Кінга, хоча українська фраза може здаватися менш поетичною. Прецедентність цього феномену залежить від контексту роману, і перекладач успішно зберігає його філософське значення.

Висновки. Прецедентні феномени в «11/22/63» допомагають Кінгу створити багатогранний твір, який поєднує історичну достовірність, наукову фантастику та глибокі людські емоції. Вони не лише занурюють читача в атмосферу Америки середини ХХ століття, а й підкреслюють ідею про взаємозв'язок минулого, сьогодення та майбутнього. Кінг майстерно використовує ці феномени, щоб зробити роман не лише розважальним, а й глибоко філософським, викликаючи роздуми про природу часу, вибору та наслідків.

Аналіз оригіналу та перекладу дозволив виявити кілька перекладацьких стратегій, серед яких домінують:

транслітерація: для імен, назв і термінів, які не потребують адаптації (наприклад, «Лі Гарві Освальд», «Деррі»);

буквальний переклад: для універсальних або відомих у світі понять (наприклад, «Холодна війна», «ефект метелика»);

описовий переклад: для культурно-специфічних реалій, таких як «diner» чи «Jim Crow laws», де контекст роману допомагає розкрити значення;

збереження алюзій: для літературних відсилань, як-от «кроляча нора», що мають аналоги в українській культурі.

У більшості випадків переклад, виконаний Олександром Красюком, демонструє збалансовану стратегію між точністю передачі змісту і прагненням зберегти прецедентну функцію оригіналу. Однак культурна дистанція між американським і українським контекстами означає, що деякі феномени втрачають частину своєї прецедентності для україномовного читача. Для повнішого розуміння читачам може знадобитися базове знання американської історії чи культури 1950–1960-х років.

Таким чином, прецедентні феномени у романі «11/22/63» не лише виконують стилістичну та ідентифікаційну функцію, а й ускладнюють завдання перекладача, вимагаючи від нього не буквального, а культурологічно обґрунтованого підходу. Вдале перекладацьке рішення у цьому контексті – це не просто мовна передача, а мостик між двома культурними кодами.

Перспективи подальших досліджень лінгвокультурних аспектів перекладу прецедентних феноменів полягають у розширенні корпусу аналізованих текстів різних жанрів і культур для порівняльного вивчення перекладацьких стратегій, а також у поглибленому дослідженні прийомів транслітерації, адаптації, локалізації та пояснення з метою оцінки їх впливу на сприйняття цільовою аудиторією.

Література:

1. Брик М. Прецедентні феномени як засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. 2019. Вип. 175. С. 626-630.
2. Назаренко О., Лазаренко С. Прецедентні феномени у творах Ліни Костенко. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2020. № 45. Т. 1. С. 42-45.
3. Пешкова О.Г. Прецедентні феномени як засіб мовної гри в англо-українському перекладі науково-популярних текстів. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023. Випуск 28. Том 2. С. 154-160. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.29>
4. Тащенко Г.В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 263 с.
5. Соловйова Т. Типологія та прагматики прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. ... канд. філол. наук. Кривий Ріг, 2022. 235 с.
6. Левко О. Прецедентні одиниці в українських релігійних медіа у світлі комунікативної стратегії дискредитації. *Slavia Orientalis*. Том LXX. №3, 2021. С. 663–670.
7. Шевчук Л. Трансформація прецедентних імен в українському гумористичному дискурсі 2022–2024 рр. Вісник Одеського національного університету. Філологія. 2023. Т. 28, вип. 2(28). С. 99–108. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2023.2\(28\).299792](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2023.2(28).299792)
8. Кінг С. 11/22/63. Переклад з англійської: О. Красюк. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. 976 с.
9. Колоїз Ж. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». Філологічні студії: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 2017, 16. С. 139–160.
10. King S. 11/22/63. Hodder Paperbacks, 2012. 752 p.

Shvets N., Shvets O. Linguocultural aspects of translating precedent phenomena (based on Stephen King's novel "11/22/63")

Summary. This article investigates the linguocultural features of translating precedent phenomena in Stephen King's novel «11/22/63», focusing particularly on their adaptation for a Ukrainian-speaking readership. Precedent phenomena, such as historical events, cultural allusions, names, quotations, and intertextual references, serve as carriers of collective memory and as tools for constructing the intertextual space. Their translation poses a challenge that requires a deep understanding not only of language but also of cultural codes. The authors highlight the relevance of the topic in the context of growing interest in cross-cultural communication and identity, analyzing how translator Oleksandr Krasiuk renders these units in the Ukrainian translation of the novel.

The article analyzes various types of precedent phenomena – historical (the Kennedy assassination, Lee Harvey Oswald, the Cold War), cultural (American music of the 1950s–60s, pop culture), intertextual (references to King's works and other authors), as well as social (segregation, domestic violence) – and assesses the effectiveness of their reproduction. The authors conclude that the translation generally preserves the semantic and cultural depth of the original; however, in cases of cultural asymmetry, additional context or explanations are often required. The translator employs strategies such as transliteration, descriptive translation, retention of original names, and semantic adaptation.

The study emphasizes the importance of translation decisions for preserving the cognitive richness of the text and cultural authenticity in interlingual communication. Special attention is paid to how the translation influences the reception of the text by the target audience. The article is interdisciplinary in nature, combining methods from translation studies, cultural studies, and linguistics. The observations presented may be useful for researchers of literary translation, practicing translators, and educators in translation disciplines.

Key words: precedent phenomena, linguocultural adaptation, literary translation, cultural precedent, Stephen King.